

Egy teljesen elektronikus információs központ felé: az INIST és szolgáltatásai

A francia *INIST (Institut de l'Information Scientifique et Technique = Tudományos és Műszaki Információs Intézet)* intézményt 1988-ban hozták létre. Az állam azt a feladatot tűzte ki elé, hogy multidiszciplináris és nemzetközi információs központként hasznosítsa a legfejlettebb technikát tudományos és műszaki információk előállítására és terjesztésére, valamint teljes dokumentumok szolgáltatására. Az INIST-nek a kelet-franciaországi Nancyban felépült modern épületek adnak otthont.

Az INIST két fő funkciója:

- bibliográfiai adatbázisok előállítása,
- dokumentumellátás.

A PASCAL adatbázis

A multidiszciplináris *PASCAL* adatbázis a természettudományok, a műszaki tudományok és az orvostudomány nemzetközi szakirodalmának bibliográfiai adatbázisa. Az 1973-ig visszamenőleg kereshető adatbázis mintegy 10 millió rekordot tartalmaz, évenként 500 ezer rekorddal bővül. Három nyelven, franciául, angolul és spanyolul kereshető, amihez soknyelvű tezaurusz, szótárak és automatikus tárgyszófordítás nyújtanak segítséget.

A *PASCAL* adatbázis a *Questel* és a *Dialog* hoston kereshető (az előbbin heti frissítéssel), CD-ROM adatbázisként is megvásárolható. Multidiszciplináris volta bizonyos hátrányt jelent ugyan a szakterületre orientált adatbázisokkal szemben, de kítűnően alkalmazható bármely téma jelenlegi helyzetének áttekintésére, felmérésére pl. akkor, amikor egy új téma kutatási projektje elkezdődik. Előállítói nagy gondot fordítanak az adatbázis minőségére, elsősorban a feldolgozás gyorsításával, hogy minél frissebb információkat tartalmazzon.

Az INIST behatóan foglalkozik a *PASCAL* adatbázis előállításának automatizálásával, az alábbi lehetőségek alapján:

- számítógéppel segített indexelés;
- a szerkesztő által SGML formában adott katalógizálási rekord automatikus beépítése;
- katalógusrekordok automatikus előállítása szerkesztőfelismeréssel, digitálisan szkennelt cikkek alapján;
- a természetes nyelvű keresés megvalósítása.

Az INIST a *PASCAL*-hoz hasonló módszerrel állítja elő *FRANCIS* nevű bibliográfiai adatbázisát, amely a társadalom- és humántudományok átfogó adatbázisa.

Egyéb dokumentációs szolgáltatások

Az INIST az adatbázisok előállítása mellett számos értéknövelt szolgáltatást is teljesít megrendelőinek:

- retrospektív bibliográfiák összeállítása és SDI-típusú témafigyelés standard profilok alapján;
- fordítószolgálat;
- japán tudományos és gazdasági szakirodalom keresésére szakosodott csoport;
- átjárószolgálat (gateway) elektronikus dokumentumok átadására, átvételére Franciaország és más európai országok között.

Az INIST évek óta a francia szürke irodalom (nem publikált dokumentumok) gyűjtő és feltáró központja az európai tudományos és műszaki szürkeirodalom-adatbázis (*SIGLE = System for Information on Grey Literature in Europe*) inputkészítése céljából. Ebbe a körbe tartozik a fontos francia kutató-fejlesztő intézetek jelentéseinek (K+F reportok) beszerzése és dokumentációs feltárása, a műszaki és tudományegyetemen, illetve főiskolákon megvédett doktori disszertációk beszerzése. Ebből az állományból is a bibliográfiai adatbázisokhoz hasonló szolgáltatásokat teljesít.

Dokumentumszolgáltatás

Ez a funkció jelenti az INIST elsődleges tevékenységi körét.

Az INIST dokumentumállományának összetétele:

- 27 ezer periodikacím a tudományos, műszaki és orvosi szakterületeken;
- 47 ezer francia és külföldi konferenciakiadvány;
- 63 és fél ezer francia doktori disszertáció;
- 36 ezer K+F jelentés.

Saját állományán kívül az INIST más könyvtárak állományában levő dokumentumokhoz is hozzájut hálózatán keresztül.

Az INIST háromféle dokumentumküldő szolgáltatást üzemeltet.

- *Normál* szolgáltatás: az állományában levő dokumentumokból 48 órán belül postázza a megrendelt dokumentumokat.
- *Expressz* szolgáltatás: az INIST periodikaállományában levő cikkek másolataiból 24 órán belül postázza a másolatokat expressz küldeményként (ezeket 2–4 napon belül megkapja a címzett).
- *Faxszolgáltatás*: a periodikaállományból két órán belül faxolják a másolatokat, ha a megrendelés 17 óra előtt beérkezett.

Elektronikus dokumentumtárolás és -kezelés

A 27 ezer periodikaímből kiválasztott közel 1800 folyóirat az elektronikus dokumentumtárba kerül, elektronikus dokumentumküldés céljából. Ezek a leggyakrabban kért címek közül kerülnek ki. A kiválasztott folyóiratok cikkeit bittérkép üzemmódban digitalizálják, és optikai lemezen tárolják. Ez gyakorlatilag úgy történik, hogy a napi 400 beérkezett folyóiratszám közül 90-et átküldenek a JOUVE cégnek, az INIST megbízottjának. Ott a dokumentumok ábraanyaga szerint két csoportra bontják a publikációkat:

- 30%-uk sok képet tartalmaz, ezeket adattömörítéssel szkennelik, és átalakítják CCITT IV formátummá;
- 70%-uk kevés tónusos képet tartalmaz, ezeket szövegsorok szerint szkennelik, és csak a képet tartalmazó oldalakat digitalizálják képpoldalként, a fenti üzemmódban.

Minőség-ellenőrzés után a képpoldalakat kétoldalas digitális WORM optikai lemezekre másolják, amelyek kapacitása mintegy 70 ezer oldal. A lemezek számítógéppel vezérelt jukeboxba kerülnek, amely össze van kapcsolva az INIST másolatküldő rendszerével.

Az elektronikusan tárolt dokumentumokat a felhasználó megrendelésére a nyilvános távközlési hálózaton CCITT Group IV és Group III szabvány szerinti átvitelrel, vagy a francia ISDN-hálózaton (NUMERIS) át továbbítják a megrendelőnek. Az INIST nemrégiben kísérleti üzemben próbálta ki az elektronikus dokumentumok FTP átvitelét a nancyi egyetemi könyvtárba az Internet regionális hálózatán. A kísérletet a felhasználók elégedetten fogadták, mivel a kért dokumentum azonnal megjelent gépük képernyőjén. A dokumentumok távhozzáféréseinek a normál szolgáltatásnál nagyobb használatát is kimutatták. Az INIST számára a kísérlet azt jelentette, hogy műszakilag képes az elektronikus dokumentumkezelésre és -átvitelre.

Automatikus rendelésfeldolgozás

Az INIST-ben a felhasználóktól érkező megrendelések kezelésére automatikus rendszert helyeztek üzembe. Az alábbi forrásokból elektronikusan érkező megrendelések automatikusan beke-
rülnek a rendszerbe:

- online hosttól (**Questel, STN, Dialog stb.**);
- elektronikus könyvtárközi kölcsönző rendszertől (pl. OCLC);
- közvetlen Minitel hozzáférésekből, vagy az INIST-hez kapcsolt VT-100 terminálról;
- fájlátvitellel postázóprotokollal, vagy FTP-vel az Interneten az INIST-hez befutó kérések.

A hagyományos úton (megrendelő úrlapon, faxon, telefonon stb.) érkező megrendeléseket az INIST munkatársai billentyűzéssel viszik be a

rendelésfeldolgozó rendszerbe. Ezután valamennyi rendelést ugyanúgy kezeli a rendszer, mint az automatikus rendszerben.

A teljes dokumentumküldő folyamatot a rendszer lépésről lépésre nyomon követi. Minden megrendelést – rendezésük után – arra a helyre továbbítja, ahol a dokumentumot tárolják, akár a polcokon, akár az optikai lemezek jukeboxában. A digitálisan tárolt dokumentumok szerverének prioritása van. Ha az elektronikusan tárolt dokumentumot nem találja meg a rendszer, a kérést automatikusan továbbítja más lelőhelyhez (pl. más franciaországi, európai vagy USA-beli könyvtárakhoz), vagy az INIST hagyományos papír dokumentumgyűjteményéhez. Ilyenkor a rendszer automatikusan készít egy levelet, amelyben a megrendelőt értesítik a késésről.

Az automatikus rendelésfeldolgozó rendszer fő előnyei:

- elektronikusan tárolt dokumentumok esetében emberi beavatkozás nélkül, teljesen automatikus az egész folyamat, a megrendelés érkezésétől a másolat szállításáig;
- a teljes munkafolyamatról precíz statisztika készül, és a folyamat részleteiben nyomon követhető;
- az állománygyarapítást segítő pontos használati adatokat készít, amelyek a copyrightproblémák tisztázásában is felhasználhatók.

Az elektronikus dokumentumküldés jövője

Minden olyan dokumentum, amely elektronikus továbbításra alkalmas, papírformátumból szkenneléssel készült. Ez a folyamat retrospektív konverzióknak tekinthető, amely mind a publikált dokumentumok, mind a szürke irodalom feldolgozásának átmeneti technikájaként felfogható.

A képi módusú oldalak nem kereshetők elektronikusán, nem indexelhetők, vagy egy másik ASCII szövegállományra is szükség van. Ezenkívül sok tárolókapacitást kötnek le. Ezért az INIST fejlesztési tevékenysége az elektronikus dokumentumküldés következő generációját tűzte ki célul, amely karaktermódusú dokumentumok tárolásán és kezelésén alapul. Számos ilyen rendszer létezik az Interneten, mint a Postscript, a PDF vagy a tiszta ASCII; a kiadók figyelme elsősorban az SMGL (Standard Generalized Markup Language) felé irányul, amely átvizsi a katalogizálási funkciót a könyvtáraktól a kiadókhöz. Amikor az SMGL dokumentumállomány a kiadónál megvalósul, a valódi elektronikus dokumentumokat a hálózaton a különféle szolgáltatások eltérő formátumai szerint lehet továbbítani. Ennek a technikának az az előnye, hogy különböző szolgáltatások valósíthatók meg egyazon dokumentummal. A szöveg elektronikusán kereshető, a dokumentum a felhasználó

hardvereszközektől függően, és az általa használt szabványok szerint nyomtatható ki vagy tölthető le.

Az INIST mint adatbázis-készítő és kiadó a bibliográfiai adatbázis-rekordokat SGML állományként kezeli, és képes teljes szövegű SGML adatbázisok fogadására és kezelésére.

A műszaki problémák megoldása mellett maradnak azonban gazdasági és jogi problémák, elsősorban a copyright. A kezdeti lépéseket már megtették a copyrightprobléma és az elektronikus dokumentumküldés jogdjának megoldása felé. Az

INIST munkatársai szerint a kiadói láncban együttműködő partnerek közösen folytatnak kísérleteket a jövő gyakorlatának kialakítására, hogy a piacra gyakorolt hatásokat megismerjék, és valamennyi résztvevő közös érdekeit meghatározhassák.

/LUPOVICI, C.: Towards a full electronic information system at INIST. = Information Services & Use, 15. köt. 3. sz. p. 229–236./

(Roboz Péter)

Műszaki könyvtárak Szlovákiában

A műszaki könyvtárak 1990-ig a központi irányítású, szigorúan hierarchizált (ágazatközi, ágazati, szakági és helyi intézményekből álló) tudományos-műszaki és gazdasági információs rendszer keretei között működtek, miközben működésüket bizonyos vonatkozásokban az 1959. évi könyvtári törvény is befolyásolta.

Szlovákia területén 1989-ben összesen 336 információs központ létezett. Közülük 3 volt ágazati, 87 szakági. Irányításuk szlovákiai letéteményesének szerepét a *Szlovák Műszaki Könyvtár* látta el.

A bársonyos forradalmat követően az információs rendszer gyorsan összeomlott, aminek sokféle oka volt (pl. megszűnt a szinte teljes körű állami finanszírozás, számos gazdaságirányítási szerv szűnt meg vagy alakult át, a piacgazdaságnak megfelelő decentralizáció ment végbe, nőtt a könyvtárközi együttműködés „szabadsága”, szétesett a rendszer tudományos-műszaki bázisa).

A műszaki könyvtárak-információs munkahelyek számbeli csökkenése Csehország és Szlovákia szétválása óta is folytatódik. 1995-ben Szlovákiában mindössze 123 aktív könyvtár akadt, köztük immár több olyan, amely sikeresen élte át a válság kezdeti éveit, és munkásságát hozzáigazította az újszerű igényekhez (ilyen pl. a pozsonyi Slovaft és Elektrovod, a komáromi Szlovák Hajógyár könyvtára). Ez utóbbi műszaki könyvtárak mindegyikét információelemző intézménnyé vannak átfejlődőben.

A műszaki információellátás szempontjából lényeges, hogy 1993. január elseje óta szabványügyi és szabadalmi hivatal működik az országban, s mindkettő gazdag szolgáltatási kínálatot alakított ki. A Szlovák Műszaki Könyvtár mellett sem mentek el eseménytelenül az utóbbi évek. Ez először is azt jelenti, hogy megszűntek a könyvtár korábbi felhatalmazásai, másodsor pedig azt, hogy új szerepkört kellett kialakítania a maga számára.

E szerepkör első szegmense a műszaki könyvtárak nyilvántartása és működési adataik statisztikai feldolgozása volna, amely feladatnak a könyvtár régóta tett eleget, és jelenleg is eleget tesz (e célból CDS MicroISIS adatbázist működtet). Most azonban sokan vitatják ezt a funkciót, minthogy a korábbi viszonyok konzerválását látják benne, illetve a könyvtárak új keletű szabadságát féltik tőle. Valójában felettébb hasznos és „ártalmatlan” e funkció megtartása.

A következő szegmens a képzés és továbbképzés, amely területen a könyvtár 1991 óta akkreditálási jogosítvánnyal rendelkezik. E funkció keretében a nem könyvtáros végzettségűek számára kiegészítő képzést működtet (10 napos bentlakás, rá négy hónapra dolgozatvédelem és vizsga), speciális tanfolyamokat rendez (a CDS-ISIS alkalmazásának elsajátítása, nyelvtanfolyamok stb.), és különféle szemináriumokat tart (pl. az Internetről).

Harmadjára kiadói tevékenységet folytat. Ez abból áll, hogy (1960 óta) kiadja a Szlovák Műszaki Könyvtár tájékoztatóját, illetve szakmai segédleteket és jegyzeteket tesz közzé.

Végül tanácsadó és konzultációs szolgálatot alakított ki a korábbi módszertani gondozás helyében. Ezt a műszaki könyvtárak szívesen és gyakran veszik igénybe.

A könyvtári törvénynek nyilvánvalóan a műszaki könyvtárak helyzetét is rendeznie kell, nem utolsósorban ami a nemzeti könyvtári rendszerben betöltendő szerepüket illeti.

/EHNOVÁ, M.: Technické knižnice na Slovensku. = Knižnice a informácie, 28. köt. 8–9. sz. 1996. p. 360–364./

(Futala Tibor)